

С. Қ. Алтайбаев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты

Сақтандыру — діни экстремизмнің алдын алудың бір бағыты

Аннотация. Мақалада Қазақстандық қоғамда ұлттық және діни қауіпсіздік пен тұрақтылыққа қол сұғатын экстремизммен қатысты әрекеттердің алдын алу мәселесі криминологиялық тұрғыдан қарастырылады.

Түйін сөздер: сақтандыру, виктимология, экстремизм, экстремистік іс-әрекеттер ұйымдастыру, экстремизмнің алдын алу, экстремистік іс-әрекеттер, саяси экстремизм, ұлттық экстремизм, діни экстремизм, экстремистік ұйым, экстремистік материалдар, экстремизмді қаржыландыру, терроризм.

Елімізден діни экстремизм мен терроризмге түбегейлі аластата алатын заң, немесе амалдарды қарастыру күн өткен сайын өткірлене түсуде. Келтірер зардабы орасан болғандықтан мемлекет өз тарапынан алаңдаушылық туғызуда. Оның дәлелі Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың 2014 жылғы 1 қарашадағы Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауында¹ және «Қазақстан – 2050» [Стратегиясы](#): қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында басым міндеттердің ішінде радикализмнің, экстремизмнің және терроризмнің барлық түрлері мен көріністеріне қарсы іс-қимыл айқындалды². Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 24 қыркүйектегі «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013–2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама туралы» № 648 Жарлығы қабылданды³.

Тарих ғылымдарының докторы, «геосаясат» зерттеу орталығының [директоры](#), Еуразия ұлттық университетінің профессоры А. Избайыров өзінің сөзінде: «Қазақстанның діни кеңістігі діни идентификация (әртүрлі діни топтарға бөліну) мен ықпал ету үшін күрес негізінде көпбағытты шиеленіс алаңына айналды»⁴ — дейді.

Бұлардың қауіптілік деңгейін қарастыратын болсақ, олар қазақстандық қоғамның алға қарай дамуына кедергі жасай отырып, халықтың рухани қауіпсіздігін, этномәдени бірегейлену мен өзін-өзі тану үрдісін, дәстүрлі діни институттардан гөрі дәстүрлі емес діни құрылымдардың басымдық рөліне ауысуын, конфессияаралық және конфессияішілік шиеленіс алды деңгейіндегі қарама-қайшылықтарын (мысалы, суфизм мен салафизм ұстанымындағылардың өзара шиеленісі), діни экстремизм және терроризм мәселелерінің өзектілігінің артуы тәрізді бірнеше негізгі аспектілер бойынша қауіп туғызады.

Профессор А. Избайыров өзінің сөзінде: «Қазір Қазақстанның діни кеңістігі діни топтардың медиа-ресурстарды кеңінен қолданатын ақпараттық-діни қарама-қайшылық кезеңі (шиеленіс алды жағдай) мен діни түсінікпен өзін-өзі жару фактілерімен сипатталатын өз дамуының жаңа кезеңіне қадам басты»⁵ — деген.

Соған қоса, жоғарыда аталған бағдарламада діни істердегі мемлекеттің стратегиялық мақсаты — елдің зайырлылық келбетін сақтау мен қазақстандық қоғамдағы діни процестердің саясиленуіне жол бермеуді қарастырады.

Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді алдына қойды: 1. Қоғамда тағатты діни сананы және радикалдық идеологияға деген иммунитетті қалыптастыруға бағытталған діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу шараларын жетілдіру. 2. Діни экстремизм мен терроризмнің көріністерін, соның ішінде арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау органдары қызметін қамтамасыз ету жүйесін жетілдіру жолымен анықтау мен жолын кесудің тиімділігін арттыру. 3. Экстремистік және террористік әрекеттердің салдарларын азайту және жою шараларының жүйесін жетілдіру.

Діни экстремизм және халықаралық терроризммен күресте тек қана салдармен жұмыс істеуге болмайды. Керісінше осы радикалды діни құрылымдардың белсенділігін арттыратын ішкі факторлармен күресу қажеттігі анық белгілі болып отыр.

Бұл ретте қоғамда, ең алдымен, жастар ортасында діни экстремизмнің алдын алуды күшейту қажеттілігіне, сондай-ақ конфессияаралық бейбітшілік пен келісім орнаған, діншілдер мен атеистік көзқарасты ұстанған азаматтардың да құқықтары сақталатын және құрметтелетін зайырлы мемлекет — Қазақстан Республикасының дәстүрлері мен мәдени құндылықтарына сәйкес тұрғындарда діни сананың қалыптасуына ерекше назар аударылады.

Қазіргі таңда Қазақстан жұртшылығының 75 % мұсылман (этникалық мұсылмандарды қоса алғанда) құраса, жалпы халық санының 3/1 жастарды құрайды.

Криминология ғылымында қылмыстылықты түсіндірудің бірнеше факторларын қарастырады, оның бірі — объективтік фактор, яғни, қылмыстылықтың себебі сыртқы күштің әсерінен болатын, криминологияда бұндай ықпал тек қара күштің әсерінен ғана емес, түрлі нұсқадағы психикалық қысым арқылы да болуы мүмкін. Өкінішке орай, діни экстремизм мен терроризм жолына түскен адамдардың бағыт-бағдар алуына осы аталған фактормен түсіндіруге болады. Оған күнделікті қоғамдағы қатынастарда көрініс табатын әрекеттер айғақ. Себеп-салдарларды сырттан іздейді, кінәні қоғамнан, айналасынан, қала берді басқа бір адамнан тауып, өзін ақтауға тырысатыны бар⁶.

Екінші бір тәсіл — субъективтік фактор. Бұнда адамның жеке басының сипаттамасымен байланысты. Діни экстремизм мен терроризм жолына түскен адам барлық сыртқы ықпалды — үгіт-насихат, азғыру, адастыруды қабылдай отырып, алынған ақпараттарды өзінің өресі, білімі, тәрбиесі, қалыптасқан қасиеті арқылы «өңдей» отырып қоғамға жауап қатады (олар — қоғамнан жатсыну, дәстүрлі діни ұстанымдарды жоққа шығару, террорлық әрекеттер және т. б.).

Аталған екі фактор біріккен кезде олар өздерін басқара отырып қоғамға қауіптілігін күшейте түседі, мемлекеттің тұтастығына, билік, басқару өкілдеріне қарсы шығып, мемлекет құраушы қазақ ұлтының құндылықтарын, тарихи дәстүрін жоққа шығара отырып, елдің бостандығы мен егемендігіне қол сұғады.

Осы жолда күрестің бір бағыты ретінде жергілікті этностың дүниетанымындағы ұлттық рухани мәдениетті үнемі назарда ұстап, насихаттау діни экстремизмнен сақтану үшін қажетті басты доктрина болып табылмақ.

Нәтижесінде мықты этномәдени түсініктер дәстүрлі емес және радикалды діни құрылымдардың жолын кесетін болады.

Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013–2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының нысаналы индикаторларында: 1) 2017 жылы ел тұрғындары, соның ішінде 100 % жастар мен діни негіздегі радикалдық идеологияға бейім және ұшыраған адамдар экстремизм мен терроризм идеяларын қажетсінбейтін сананы қалыптастыруға бағытталған кешенді алдын алу жұмысымен қамтылатын болады. 2) терроризм актілерінің дайындалу және қастандық жасау сатыларында беті қайтарылғандарының осындай дайындалып жатқан және анықталған қылмыстардың жалпы санына арақатынасы 100 %-ға шаққанда 2017 жылға қарай кемінде 95 %-ды құрайтын болады. 3) террористік тұрғыдан осал объектілердің, тұрғындардың, уәкілетті мемлекеттік органдардың күші мен құралдарының экстремистік және террористік әрекет салдарларын азайтуға және жоюға дайындығының дәрежесі 2017 жылы 100 % құрайтын болады — деп жоспарланған.

Аталған мәселелер өзінің нәтижесіне жету үшін қоғамда қызмет етуші ұйымдардың жекелеген адамдардың санасына мақсатты ықпал жасауы олардың отансүйгіштік сезімі мен ұлттық өзіндік сана-сезімін, мәдени-имандылық, отбасылық құндылықтарын жоғалтуынан сақтауға көмектеседі.

Халықаралық экстремистік және террористік ұйымдар конституциялық құрылымның негіздерін құлату үшін радикалдық идеяларды тарата отырып, қоғамға қарсы көңіл-күйді ушықтырып, арандатуға тырысуда, ол үшін олар жақтастар тарту мен елімізде өздерінің жеке

құрылымдық буындарын құрудағы жоспарларын іске асыруға талпынысын әлі де қоймай отыр.

Оған ішкі факторларға әлеуметтік-экономикалық проблемалар, тұрғындардың діни сауаттылығының төмен деңгейі, өскелең ұрпақтың моральдық-имандылық және патриоттық тәрбиесінің кемшіндігі болып табылмақ. Көбінесе өз орнын таппаған жастар арасындағы теріс пиғылды көңіл-күй мен билікке сенімсіздіктің туындау себептерінің бірі сонымен қатар, жекелеген жергілікті мемлекеттік шенеуніктер тарапынан орын алатын сыбайлас жемқорлық көріністері мен бюрократизм де бар, оны болдырмау шарасы ретінде оның тамырына балта шабу қажеттілігі туындауда.

Соған қоса, ақпарат кеңістігіндегі күмәнді мазмұндағы діни әдебиеттер мен өзге де ақпараттық материалдардың жаппай таралуы діни-экстремистік идеологияның таратуына белгілі бір жағдайлар туғызады. Ол үшін ақпарат кеңістігіндегі бақылау, қадағалау жұмыстарын одан әрі белсендіре түсу кезек күттірмес жұмыс болып отыр.

Екінші жақтан, ғибадат үйлеріндегі (орынжайлардың) діни қызметкерлердің кәсіби дайындығының төмен деңгейі (немесе бұрмаланған) өткізіліп жатқан алдын алу жұмысына теріс әсерін тигізбеуі үшін олардың өздерін «сауықтыра» отырып, сақтандыру шараларын жүзеге асыру. «Сақтандыру» — бұл бағытта діни экстремизмді ескертудің виктимологиялық шараларында қолданылмақ⁷.

Резюме

В статье рассматриваются криминологические аспекты предупреждения преступлений, связанных с экстремизмом в Республике Казахстан.

Resume

In this scientific article the criminological characteristic of the crimes connected with extremism in the Republic of Kazakhstan is considered.

-
- ¹ Қазақстан Республикасының Президенті 2014 жылғы 1 қарашадағы Қазақстан халқына «Нұрлы жол — болашаққа бастар жол» Жолдауы // www.akorda.kz
 - ² Қазақстан Республикасының Президенті — Елбасы Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» [Стратегиясы](#): қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауы // www.akorda.kz
 - ³ Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 24 қыркүйектегі «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама туралы» № 648 Жарлығы // online.zakon.kz
 - ⁴ Избайыров А. [Такфиризм — главное зло, которое исходит от религиозных радикалов в Казахстане](#) сұхбат // zakon.kz
 - ⁵ Көрсетілген жұмыс.
 - ⁶ Криминология: Дәрістер курсы (жауапты ред. И. Ш. Борчашвили). — Астана, 2005.
 - ⁷ Қазақстан Республикасының 2010 жылдың 29 сәуірдегі «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңы // online.zakon.kz